

Gács Anna¹

EGY ASSZONY ONLINE ÉS OFFLINE ÉLETEI

– Affektus és közösség Péterfy-Novák Éva

Egyasszony című művében és recepciójában –

Péterfy-Novák Éva *Egyasszony* című műve tematikájával, szerzőteremtő gesztusával, megjelenésének mediális sokféleségével és diskurzusok határát átlépő recepciójával a kortárs önéletrajz-kultúra jellegzetes darabja. A mű története többféle értelemben vett emancipációs történet: egy korábban íróként nem jegyzett, vagyis amatőr szerző énelbeszélése kap kitüntetett figyelmet, nem utolsósorban azért, mert egy a magyar szépirodalomban kevésbé tárgyalt témának ad nyilvánosságot, és ráadásul az elbeszélte történet maga is egy emancipáció történeteként olvasható. Az *Egyasszony* című önéletrajzi írás először blogként jelent meg, majd könyvként, és alig egy évvel később monodrámaként mutatták be a Jurányi Házban.² A blog formájú közlés rendkívül nagy visszhangot váltott ki, a bejegyzések hosszát bőven meghaladó diskurzus alakult ki körülötte az interneten; a könyv ehhez képest viszonylag szerény fogadtatásban részesült az irodalom berkeiben, alig egynéhány recenzió jelent meg róla, ugyanakkor a szerzővel számtalan interjú készült a könyv megjelenése nyomán; a színházi előadás viszont megint komoly szakmai és közönségsikernek mondható: máig alig lehet jegyet kapni rá, több mint egy tucat szabályosabb kritika és szabálytalanabb reflexió jelent meg róla mérvadó napilapokban, kulturális folyóiratokban, portálokon és blogokon.

A mű szerteágazó fogadtatásának van egy szembeötlő jellegzetessége: függetlenül attól, hogy a blogra, a könyvre vagy a monodrámára vonatkoznak-e, és attól is, hogy milyen műfajban és hova íródtak, a reflexiók szinte egytől egyig beszámolnak a befogadás affektív tényezőiről: könnyekről, megindultságról, szorongásról, az empátia egyszerre testi és intellektuális tapasztalatáról, egyfajta zsigeri közösségérzésről. A professzionális és laikus olvasók, nézők már-már kényszeresen ható beszámolója a befogadás felkavaró élményéről, azt gondolom, legalább három dolog összjátékának a következménye. Az egyik az, hogy Péterfy-Novák elbeszélése maga is gyakran

¹ A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet Média és Kommunikáció Tanszékének docense. A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

² PÉTERFY-NOVÁK ÉVA, *egyasszony*, hozzáférés: 2018.11.24, <https://egyasszony.wordpress.com/> (2013); PÉTERFY-NOVÁK ÉVA, *Egyasszony* (Budapest: Libri, 2014); PÉTERFY-NOVÁK ÉVA és TASNÁDI ISTVÁN, *Egyasszony* (Orlai Produkció–Füge, rendezte Paczolay Béla, előadja Tenki Réka, Jurányi Ház, Budapest, bemutató: 2015. október 21.).

utal affektív reakciókra, és az ezekhez a részben zsigeri, részben tanult reakciókhoz való viszony változása fontos szerepet játszik a főhős fejlődéstörténetében. A másik a szöveg blog formájú publikálásával kapcsolatos: az internet nyilvánossága legitimizálja és ösztönzi a vallomások, érzelmileg telített megnyilvánulásokat, nemcsak a blogok énelbeszélésében, hanem a kulturális termékekről szóló diskurzusokban is. Harmadrészt pedig az affektusok kulturális felértékelődésével lehet kapcsolatos ez a jelenség, ami nemcsak az internet nyilvánosságában, hanem a társadalom- és bölcsészettudományok önértelmezésében is megjelenik az utóbbi két évtizedben. A következőkben tehát elsősorban abból a szempontból szeretném megvizsgálni Péterfy-Novák Éva médiumokat átívelő önéletrajzi elbeszélését és annak diszkurzív határokat átlépő recepcióját, hogy milyen szerepet játszanak bennük az affektusok, és hogyan reflektálnak ezek a szövegek az affektusok közösségteremtő képességére.

Affektus, irodalom, közösség

Az affektusok iránti megnövekedett érdeklődést a humántudományokban nem egy szerző egyenesen a nyelvi vagy a vizuális fordulathoz hasonló jelentőségű episztemológiai fordulatként (*affective turn* vagy *turn to affect*) értelmezi.³ Olyan interdiszciplináris, szintetizáló kísérletet látnak benne, amely – nem utolsósorban a feminista és a queer kritika ösztönzésére – megpróbál túllépni elme és test, illetve ráció és érzelmek dualizmusán,⁴ és a hagyományos bölcsészettudomány kérdéseit a neurobiológia, a kognitív tudomány és a filozófia felvetéseivel ötvözi. A sokféle újkeletű affektus-elméletet összekapcsolja, hogy az affektust nem pusztán érzelmként, pszichológiai jelenségként, hanem egyszerre preindividuális, testi reakcióként és kulturálisan formált válaszként próbálják megérteni.⁵

Az affektusok iránti érdeklődésnek fontos mentálhigiénés, illetve pedagógiai aspektusai is vannak. Az affektív fordulat egyik teoretikusa, Patricia Ticineto Clough maga is hangsúlyozza, hogy az affektusok felé fordulás a társadalomtudományokban egy olyan korszak jelensége, amelyben a kritikai elméletnek a folyamatos háború, a trauma, a kínzás, a tömeggyilkosság és a terrorizmus közepette kell elemzéseket végeznie.⁶ A kortárs affektus-elméletek egyik leggyakrabban idézett szerzője, Eve Kosofsky Sedgwick is szoros kapcsolatot lát az affektus (újra)felfedezése, nem dualisztikus el-

³ Lásd például Patricia TICINETO CLOUGH and Jean HALLEY, eds., *The Affective Turn: Theorizing the Social* (Durham–London: Duke UP, 2007).

⁴ Michael HARDT, „Foreword: What Affects Are Good For?“, in *The Affective Turn...*, eds. P. TICINETO CLOUGH and J. HALLEY: ix–xii, ix.

⁵ BAK Árpád, „A felnagyított jelen: a »preindividuális« idő Mark Hansen médiaelméletében”, *Első Század* 11, 2. sz. (2012).

⁶ P. TICINETO CLOUGH and J. HALLEY, eds., *The Affective Turn...*, 1.

mélete és a pedagógiai gyakorlat között.⁷ Az affektus-elméletek és az irodalomkritika kapcsolatát taglaló szerzők számára is kulcskérdés az irodalomtanítás szempontja, az a megfontolás, hogy az irodalomtanítás modern gyakorlata nem tud mit kezdeni az olvasó érzelmi, zsigeri reakcióival, például a megrendüléssel, a beleéléssel vagy éppen az erőteljes ellenérzésekkel, azokról vagy nem vesz tudomást, vagy az értéktelen irodalom olvasásához társítja őket, s így féltő, hogy legjobb szándéka ellenére végeredményben a szépirodalom közönségvesztéséhez járul hozzá.⁸

Affektus és szépirodalom-olvasás kapcsolatának egy másik, pedagógiai szempontból nem kevésbé releváns és hosszú előtörténettel bíró kérdését veti fel Suzanne Keen *Empathy and the Novel* című könyvében.⁹ Keen egy kevésbé reflektált ellentmondásra hívja fel a figyelmet. Egyfelől erősen tartja magát az a humanista meggyőződés, hogy az olvasás jobb állampolgárokka tesz minket, azaz, hogy ha a fiktív karakterek sorsával képesek vagyunk azonosulni, akkor a való életben is empatikusabbak, szolidárisabbak leszünk. Ez az egyik érv, amit az irodalomoktatás fontossága mellett a kultúra és oktatás adminisztrátorai is fel szoktak hozni. (Ahogy a szerző felhívja rá a figyelmet, ez az érvelésmód már önmagában is ellentmondásos, hisz nem számol például azzal, hogy erkölcsileg problematikus karakterek iránt is érezhetünk empátiát, vagy hogy a regényirodalom számtalan példával szolgál olyan ábrázolásokra, amelyeket ma méltatlannak, kirekesztőnek, megbélyegzőnek tartunk, a korabeli olvasó azonban empatikus volt velük.) Másfelől viszont a modernitás, a populáris irodalom és a szofisztikált olvasói stratégiákat igénylő magasirodalom elválása óta az elit kultúra védelmezői a beleélő olvasást a kevésbé értékes populáris vagy legalábbis *middlebrow* irodalom fogyasztásához, illetve igen gyakran a női irodalomhoz és olvasási szokásokhoz, például a leginkább nők által fenntartott olvasókörokhöz kapcsolja, és lekicsinylően kezeli. A tömegkultúra bírálói az erős érzelmi hatást hajlamosak inkább könnyű kielégülést nyújtó árucikként, nem pedig a reflexió motorjaként tekinteni. Az empatikus regényolvasásról alkotott felfogások történetét részletesen áttekintő mű tehát egyszerre száll szembe az empátia leértékelésével és túlértékelésével: „Könyvem megkérdőjelezi azt a közkeletű kortárs meggyőződést, hogy a regényolvasás fejleszti azt a fajta empátiát, ami jó állampolgárokat ad a világnak. Egyetérték vele, hogy a narratív empátiának mint a regényírás és -olvasás során létrejövő affektív tranzakciónak jelentős szerepe van, de abban korántsem vagyok biztos, hogy az olvasói empátiából közvetlenül következnének bizonyos típusú altruista cselekedetek.”¹⁰ A szerző arra vállalkozik, hogy többféle diszciplína empátiára

⁷ Eve KOSOFKY SEDGWICK, *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity* (Durham–London: Duke UP, 2003), 1.

⁸ Lásd pl. Jean-François VERNAY, *The Seduction of Fiction: A Plea for Putting Emotions Back into Literary Interpretation*, trans. Carolyne Lee (New York–London: Palgrave MacMillan, 2016).

⁹ Suzanne KEEN, *Empathy and the Novel* (Oxford etc.: Oxford UP, 2010).

¹⁰ S. KEEN, *Empathy...*, xv.

vonatkozó megállapításait narratológiai elemzésekkel és empirikus olvasáskutatással ötvözve vázolja fel a narratív empátia működés módját.

A kultúra értelmezésének affektusra épülő elméletei közül gondolatmenetem szempontjából különösen fontosak azok, amelyek a kultúrafogyasztást mint affektív közösséget írják le. Az affektív tranzakcióknak kiemelkedő jelentőséget tulajdonít például Lauren Berlant,¹¹ aki a marginalizált csoportok kohézióját megteremtő intim nyilvánosság egyik jellegzetességeként írja le az idegenek közötti, közös fogyasztáson keresztül zajló érzelmi azonosulást mint az elsősorban racionális érvelésen alapuló nyilvánosságmodellek alternatíváját.¹² Berlant számára az ilyen közösségek egyfajta érzelmi cseregazdaságban élnek: mások élettörténetét sajátjukként olvassák, élik és vitatják meg, és ezen keresztül dolgoznak folyamatosan közös identitásukon. Berlant nyilvánosságmodellje, melynek illusztrálására az amerikai női kultúra több mint egy évszázados működését elemzi, értelemszerűen elsősorban nem az internetes közösségek tapasztalatán alapul, de az élettörténetek közös fogyasztása és a hozzá kapcsolódó érzelmi azonosulás az internet közösségi fórumain is a félnyilvános érintkezés egyik jellegzetes mintájaként működik. Berlant intim nyilvánosság fogalmára hivatkozva írja le például a kismamablogerek közösségét Aimeé Morrison, mint a női kultúra olyan szeletét, amely illeszkedik bár a közös élettörténet-fogyasztáson alapuló női kultúra Berlant által leírt modelljébe, de annál erősebb személyes kapcsolatok, demokratikus történetcsere és hatékonyabb politikai aktivitás jellemzi.¹³

A kismamablogok témáját azért idézem fel, mert tematikusan (saját szüléstörténet, gyereknevelés, kismamaszerep és más családi szerepek viszonya, gyerek születés és saját élet kérdése) kötődnek Péterfy-Novák könyvéhez, és az *Egyasszony* blog körül kialakult diskurzus sok szempontból hasonló jegyeket mutat, mint az életüket online dokumentáló kismamák erős affektív tranzakciókkal átszőtt, virtuális beszélgetése. Az, hogy a lelki intimitáson, erős érzelmi azonosuláson alapuló, valamilyen értelemben marginalizált közösségek a közös sorsukat félnyilvános módon állandóan felmutatják és újratárgyalják, még akkor is bírhat valamiféle szubverzív, normaszegő erővel, ha a közösség nem feltétlenül tud elérni gyakorlati, szabályozási, orvosi protokollbeli változásokat. Morrison szerint a kismamablogolás nyújtotta strukturális előnyök mellett (azaz hogy a szerzők kapcsolatban vannak egymással, képesek lehetnek az életminőségüket, társadalmi státusukat javító akciókat szervezni), nem elhanyagolható a reprezentációra gyakorolt hatásuk:

¹¹ Berlant mellett az általam ugyancsak idézett Eve Kosofsky Sedgwicket, illetve Sara Ahmedet említi mint az affektus feminista elméleteinek képviselőjét, GYÖRKE Ágnes, „A transznacionális feminizmus elméletei: Empátia, affektus és a transzlokális tér”, *Helikon* 61, 2. sz. (2015): 221–232, 229.

¹² Laurent BERLANT, *The Female Complaint: The Unfinished Business of Sentimentality in American Culture* (Durham–London: Duke UP, 2008).

¹³ Aimeé MORRISON, „Suffused by feeling and affect: The intimate public of personal mommy blogging”, *Biography* 34, 1. sz. (2011): 37–55. A *Biography* című folyóiratnak ez a száma teljes egészében Berlant „intim nyilvánosság” fogalmához kapcsolódik.

„Ezek a szövegek és az általuk támogatott közösségek [...] elég bizalmasak [*intimate*] ahhoz, hogy az érzelmi [*affective*] és gyakorlati tapasztalatok egész sorát fejezzék ki, melyek gyakran megtörik azokat a társadalmi tabukat, melyek megszabják, hogy ki és mit mondhat az anyaság állapotáról, tapasztalatáról és szerepéről. Ebben áll a kismamablogolás affektív hatalma.”¹⁴

Ez az, amit nemcsak a kismamablogok, de sok más újabb keletű önéletrajzi gyakorlat szubverzív erejének nevezhetünk, amely révén az élettapasztalatnak olyan epizódjai s általuk az identitásnak olyan aspektusai emancipálódnak, válnak diskurzusok csomópontjaivá, amelyek korábban az intimszférába voltak száműzve, vagy egy hegemon elbeszélésnek voltak alárendelve. Az affektivitás, a másik történetének befogadása, az intimszféra feltárása, a tabudöntés és az új identitások kidolgozása tehát szorosan kapcsolódik egymáshoz ezekben a feminista affektus-elméletekben, amelyek engem Péterfy-Novák szövegének olvasásában és recepciójának a vizsgálatában inspiráltak.

Affektus és emancipáció az Egyasszonyban

Azok az események, amelyekről Péterfy-Novák könyve beszámol: egy fiatal kozmetikuslány boldogtalan házassága, félelmekkel teli terhessége, első gyermekének súlyos fogyatékosága a szakszerűtlen szülésgyorsítás következtében, második, a 36. héten megszakított terhessége, a fogyatékos gyermek ápolása, később elhelyezése egy gyermekotthonban, majd halála, a férj egyre növekvő agressziója, a nő szabadulása a házasságából, új házassága és egészséges gyermekeinek a születése, az 1980-as években történtek Észak-Magyarországon. Az elbeszélés kezdőpontja az a pillanat, amikor a huszonkét éves Éva megtudja, hogy terhes, és innentől időrendben következnek a traumatikus események és az őket összekötő boldog-boldogtalan hétköznapi epizódok. Az egyszerű szerkezetű elbeszélést retrospektív betétek szakítják meg egyszer-egyszer: családtagok sorsáról, az apa haláláról, az első férjjel való megismerkedés történetéről szóló beszúrák. A szöveg végig a főhős magánéletének az alakulására koncentrál, abban is elsősorban a traumákra, ám az *Egyasszony* így is képes egy-egy sztorival, odavetett megjegyzéssel megrajzolni a korabeli vidéki Magyarország tárgyi-társadalmi környezetének néhány jellegzetes vonását, a habitusok, személyes sorsok történelmi-politikai meghatározottságát.

Bár az olvasók többségében valószínűleg a traumák megvallása, a kimondás, a felmutatás hagyja a legmélyebb nyomot, és az egész elbeszélést átfogó narratív ív ehhez képest háttérbe szorul (a blogban a nagyobb narratív egységek nem is igen tudnak érvényesülni), az *Egyasszony* olvasható fejlődésregényként is. Ennek a fejlődésnek mércéje valamiféle emancipáció, mely részben a saját test visszavételét jelenti

¹⁴ A. MORRISON, „Suffused...”, 40.

az azt kisajátító személyes és intézményes hatalomtól:¹⁵ az abuzív férj elhagyását, az egészségügyi intézményekkel kapcsolatos attitűd változását. Másrészt a könyvben leírt emancipációs folyamat az elbeszélésben fontos szerepet játszó affektusokkal kapcsolatos.

Az elbeszélésben legtöbbször említett vagy ábrázolt affektusok a következők: *félelem*, ezen belül is a bajt előre vetítő *szorongás* (pl. rögtön az első oldalon: „Félek a szüléstől [...] Vicces, de az jut eszembe, most már semmiképp nem úszom meg a szenvedést, mert a gyerek már bennem van, tehát valahogyan ki is kell jönnie onnan. Elszégyeltem magam, fura érzés, hogy nem az öröm önt el a hír hallattán, hanem a félelem...” – 9.); a *sírás*, ami általában titkolni való (pl. „[az anyja] ki is megy hozzá [az apjához] a temetőbe, elsírni a bánatát. Ott végre nyugodtan sírhat, senki nem látja [...]” – 41.), illetve a sírás hiánya büszkeségre ad okot: (pl. „Kezdek újra ember lenni, vannak érzéseim, de soha nem sírok, nem panaszkodom, arra aztán nem érek én rá!” – 35.); a(z általában közös) *nevetés* (pl. „Persze a születésnap ebéd készítése közben, az asszonygyűrű biztonságában ezen is hatalmasakat kacagunk.” – 42.), az *empátia* (pl. az egri gyerekotthonról, ahol a sérült kislányt végül elhelyezi, ezt írja: „Soha seholy ilyen elképesztően empatikus hozzáállást nem tapasztaltam ezelőtt, és azóta sem” – 128.); és ahogy a példálul hozott idézetekből is látszik, a jóformán mindenhez hozzákapcsolódó *szégyen*. A félelemhez, a kétségbeeséshez, a bántalmazottsághoz, a kudarchoz, a beteg gyerekhez tapadó „szégyenkezés elengedése”¹⁶ nyilvánvalóan ugyancsak az emancipációs folyamat előfeltétele. A többi affektus értelmezése és emancipációhoz való viszonya azonban ellentmondásosabb az elbeszélésben.

Péterfy-Novák Éva önéletrajzi elbeszélésében az affektusok a női közösségbe tartozás kulcsaiként jelennek meg: az együttérzés, a másik sorsával való közösségvállalás, a közös nevetés és sírás ezeknek a közösségeknek a habarcsa. Ám az első lapoktól kezdve az is világos, hogy ez a közös sorson alapuló, érzelmileg (túl)telített női közösség az erős affektív kapcsolatokon kívül lényegében semmivel nem tudja felruházni ifjú tagjait: „Huszadszor hallgatom meg anyám történetét a saját születésemről: a hashajtótól szült meg, amit egy nappal a császármetszés előtt kapott, amikor felkészítették a műtetre. Ez nagyjából minden, amit a terhességről és a szülésről tudok.” (11.) Ennek a nagy rokonszenvvel, de a történet előrehaladtával mégis egyre nyilvánvalóbb távolságtartással ábrázolt női közösségnek a központi, jelképes figurája az anya, aki saját életéről szóló sztorijaival és a lányának szóló instrukcióival állandóan megerősíti, újratermeli a minden fájdalmat és szerencsétlenséget némán elviselni képes, minden terhet a vállára vevő nő mítoszát. Ez a női közösség nem pusztán affektív kötőerejével jellemezhető, de az affektív cselekvésre vonatkozó szigorú szabályaival is (pl. „Bár szörnyen fáj, nem jajgatok, mert anyu azt mondta, az nagyon ciki” – 17.; „anyu [...] a szüléset bejártatánál rendre felsorakoztatta

¹⁵ Vö. RÉZ Anna, „Asszonyors (Péterfy-Novák Éva: *Egyasszony*)”, *Élet és Irodalom*, 2014. nov. 28., <https://www.es.hu/cikk/2014-11-28/rez-anna/asszony-sors.html>.

¹⁶ BÓDI Katalin, „Kezddetek el elni. (Péterfy-Novák Éva: *Egyasszony*)”, *A Vörös Postakocsi*, 2015.05.07, <http://www.avorospostakocsi.hu/2015/05/07/kezddetek-el-elni/>.

maga elé őket, és csak az jöhetett be hozzám, aki megtörölte a szemét, kifújta az orrát és képes volt mosolyogni” – 40.). A szolidáris nőközösség tehát egyszerre alternatívája a privát életet és a nyilvános intézményeket átható patriarchális viszonyoknak, és a fenntartója is, amennyiben a női sorsot alapvetően szenvedésként definiálja, a női identitást pedig ennek a szenvedésnek a minél ökonomikusabb elviseléséként tekinti, amit elsősorban a jól szabályozott, de intenzíven megélt affektusok elsajátítása biztosíthat.

Ennek a nagyon is tanult, de önkéntelenül, reflektálatlanul alkalmazott érzelmi közösségvállalásnak az alternatívájául jelenik meg a regényben egy másik fajta közösségélmény hasonló sorsú nők között, amit éppen az érzelmek hiánya jellemez. A beteg gyermekkel újra és újra kórházba kerülő anya tapasztalatáról így ír az elbeszélés: „Megismerkedem néhány hasonló cipőben járó anyukával és gyerekkel. Az első perctől valami fura összetartás, láthatatlan kötelék formálódik közöttük, érdekes közösség, ahol szinte érzelmek nélkül vitatunk meg halálos betegségeket.” (53.)

Péterfy-Novák elbeszélése, noha feltűnően gazdag az affektusokra való utalásban, nem feltétlenül tulajdonít magától értetődő értéket az affektív azonosulásnak, és úgy tűnik, hogy benne az emancipáció történetéhez hozzátartozik az ilyen azonosulástól való eltávolodás képességének az elsajátítása is. Az empátiának összetett képe rajzolódik ki a könyv lapjain, mely szerint a saját életünk feletti kontrollnak, vagy legalábbis a saját életünkről való gondolkodásnak olykor előfeltétele lehet az érzelmi azonosulás elutasítása is. A főhős emancipációja voltaképpen azt is jelenti, hogy az egyik fajta, érzelmileg túltelített, inkább bénító, a mások sorsára vagy a saját helyzetünkre való kritikus reflexiót kizáró empátia helyett egy cselekvőbb, az azonosulást nem a közös, megváltoztathatatlan sors dogmájára alapozó, együttérzést sajátít el. Erre a fajta közösségre példa a beteg gyerekeket gondozó anyák kórházi közössége, illetve a beteg kislányt ápoló egri intézmény. Ám a képlet bonyolultabb ennél, az elbeszélés azt is felveti, hogy az anya fémjelezte női közösségben elsajátított azonosulási mód felmondása, a másik történetével, a „női panasszal”¹⁷ szembeni távolságtartás kialakulása valamiféle érzékenység elvesztését is jelenti. Amikor a második terhességének megszakítására vár, felsorolja, hogy a szobájában fekvő többi nő hogy jutott az abortuszos szobába, és így kommentálja az elbeszélésüket:

„Régen biztosan megrettentem, vagy mélyen megsajnáltam volna. Most csak bólogatok unottan, nem hat meg a története [...] Ő is sírdogál, nekem pedig nincs kedvem (erőm?) vigasztalni. Kifejezetten haragot érzek. Miért nem tudod szó nélkül tenni a dolgodat? Nem merem hangosan kérdezni, mert szorult belém egy csöppnyi empátia, de rájövök, hogy az évek múlásával ez egyre fogy.” (77–78.)

Az emancipáció tehát egy olyan affektív tanulási folyamat, mely nemcsak az erőszakos férj elhagyását, de a beteg gyerekhez fűződő fizikai közelség megsza-

¹⁷ Laurent Berlant a könyve címéül választott fogalmat, „a női panaszt” tekinti az elsődleges árucikknek a női kultúra intim nyilvánosságában.

kítását (az intézetbe helyezését), és nemcsak egy „okosabb” empátia elsajátítását, hanem a gyerekkortól kezdve elsajátított zsigeri női szolidaritás bizonyos formáinak a felmondását is jelenti Péterfy-Novák önéletrajzi elbeszélésében.

Cserevallomás, esztétikum, politikum és affektus az Egyasszony recepciójában

A blog, a könyv és a színházi előadás recepciójának bemutatásakor elsősorban arra vagyok kíváncsi, hogy a mű erőteljes affektív hatását, amiről szinte mindenki számot ad, milyen kontextusokba helyezik a szerzők. Összekötik-e például a közösségteremtés fogalmával, s ha igen, akkor milyen közösségre gondolnak, illetve hogy teremtenek-e kapcsolatot a mű felkavaró hatása és esztétikai vagy politikai szempontok között. Az utóbbi fogalmakat nagyon hétköznapi értelemben használom: esztétikai szempontnak azt nevezem, ha az olvasó/kritikus a mű megformáltságára utal (pl. a szöveg elbeszélésmódjára, stílusára vagy a színész előadásmódjára), politikai megközelítésem azt értem, hogy a kommentelő vagy recenzens Péterfy-Novák történetét a szűkebb vagy tágabb értelemben vett hatalmi viszonyok kérdésével kapcsolja össze.

Először a bloghoz írott kommentekből hozok példákat erre.¹⁸ A személyes blogok általában az eseményekkel majdnem egy időben, a jövőre nyitottan számolnak be szerzőjük életéről. Az *egyasszony* blog rendhagyó abban az értelemben, hogy egy harminc évvel korábban történt eseménysort idéz fel. Péterfy-Novák úgy nyilatkozott,¹⁹ hogy terápiás céllal kezdett a visszaemlékezése megfogalmazásába és így módon való közlésébe, ami aztán hamar átalakult egy könyv megírásának tervévé. Ettől kezdve a blogban lényegében a könyv fejezeteit közölte. A kommentek némelyike arra vall, hogy a hozzászólóban nem tudatosul, hogy egy harminc évvel korábbi történet elbeszélését olvassa, és személyesblog-olvasási rutinjának megfelelően most zajló történetként tekint az elbeszélésre, s ennek megfelelően reagál rá („Nagyon sok erőt kívánok és kitartást, istenem, el sem tudom képzelni, mennyire fájdalmas lehet minden napjuk, hogy elveszíthetik [a kislányt]!” vagy „Remélem, minden rendbe jön!!”). A kommentelők túlnyomó többségében azonban nemcsak az tudatosul, hogy ez egy 30 évvel ezelőtti történet, hanem az is, hogy egy készülő könyv részleteit olvassák. Ők egyszerre tekintenek vallomásos személyes blogként és egy könyv fejezeteiként a bejegyzésekre, és ennek megfelelően többféle olvasási rutint mozgósítanak. A kommentek címzettje mindig a szerző, de sokan fontolgatják a szöveg mint írásmű tulajdonságait és töprengenek a majdan megjelenő könyv jelentőségén.

¹⁸ Itt szeretnék köszönetet mondani Péterfy-Novák Évának, hogy rendelkezésemre bocsátotta a blog már nem elérhető bejegyzéseihez kapcsolódó hozzászólásokat. A kommentek forrása ez az archívum, illetve a blog ma is elérhető oldalai. A hozzászólások helyesírását a nyomtatott szöveg normáihoz igazítottam.

¹⁹ PÉTERFY-NOVÁK Éva, „Ez bántalmazó, macsó társadalom”, interjú, *librarius.hu*, 2015.10.04, <https://librarius.hu/2015/10/04/peterfy-novak-eva-ez-egy-bantalmazo-macso-tarsadalom/>.

Ami az affektív hatásról szóló beszámolókat illeti, többször megjelenik az a kérdés, hogy túl az események tragikus kimenetelén, a szöveg megrendítő hatása *esztétikai* okokkal is kapcsolatos: „Döbbenetesen jó írás. Még a kórház szaga is visszajött tőle”; „A történet önmagában is megrázó, de ahhoz, hogy ennyire átélhetővé váljon a számunkra, nem lett volna elég önmagában a történet. Két lehetőséget tudok elképzelni. Az egyik, hogy aki leírja, olyan író, aki ezt tudja magáról. A másik, hogy olyan, akinek fogalma sincs a saját tehetségéről.”

A kommentek között sok a publicisztikus, elsősorban az orvosok felelősségre vonásának lehetőségét firtató megjegyzés, de arra is találunk példát, hogy a megjegyzés írója az igaz történet erőteljes hatását szélesebb értelemben vett, a patriarchátust bíráló és a nők öntudatra ébredését sürgető *politikai* célokkal kapcsolja össze:

„Nagyon fontosnak tartom, hogy minél több szívbe markoló igaz történet lásson napvilágot, hogy a következő generációk merjenek bátrabbak, öntudatosabbak lenni, ne rendeljék alá magukat az orvosoknak, az apák pedig támogassák őket mindenben. A terhességhez, szüléshez való hozzáállásnak gyökeresen meg kell változnia.”

Az affektivitás a leggyakrabban valamilyen *azonosságvállalással*, *közösségérzéssel* társul a kommentekben. Ennek többféle változatára találunk példát. Felmerül az a szempont, hogy a másik történetével való affektív azonosulás más minőségű tudást ad amúgy már ismert dolgokról: „Az ember az eszével tudja, hogy ilyen dolgok sajnos nagyon is előfordulnak, de mégis elképesztő egy ilyen személyes beszámolót olvasni, ahol az ember lélekben azonosul az íróval, és szinte maga is testközelből éli végig ezeket a borzalmakat.” A közösségvállalás máskor valamilyen *közös női sors* felismerését jelenti, a következő idézetben például igencsak hasonlóan ahhoz, ahogyan Péterfy-Novák ír az affektív női közösség nőképéről a szövegben: „Egyszerűen fogalmam sincs, hogy honnan van erőnk nekünk, anyáknak? Vagyis én hiszem, hogy a Jóistentől. Köszönöm, hogy olvashattam ezt a bejegyzést. Fura szerzemények is vagyunk egyben, nekem segít, hogy a saját kínomat jobban elviseljem.” A következő kommentben, amely egy orvostanhallgató bejegyzése, az affektivitás, a politikai szempont és a közösségvállalás összekapcsolódik egymással:

„Pár éven belül szülész-nőgyógyász leszek, és azon túlmenően, hogy én is megkönnyeztem a történetet, minden sorral, amit elolvastam, tisztább képet kaptam arról, hogy miről NEM kellene, hogy szóljon a szülés. Nőként nőnek segíteni kötelesség és kiváltság egyszerre.”

A közösségvállalás leggyakoribb és legintimebb gesztusa az, amikor Péterfy-Novák története arra készíti olvasóját, hogy *cserébe megossza saját történetét* a szülés körüli orvosi műhibákról, a sérült gyermek gondozásáról vagy egy-egy esetben az agresszív

férjről. Az ily módon elmesélt saját történeteket nem idézem, csak a számtalan példa bevezetései közül néhányat:

„Meghatott a történeted. S feltolult bennem az eltemetni kívánt, de több mint 15 évig, s néha még ma is rémálomként kísértő sajátom.”; „Sajnos a bántalmazást, megaláztatást saját bőrömmön tapasztaltam közel 10 évig [...]” „Kedves Éva! Társak vagyunk mindenben. Első kisfiamat [...]”

Mindebből remélhetőleg kirajzolódik, hogy az *Egyasszony* blog formájú közlésének recepciója igen gazdag a zsigeri-érzelmi reakciókról szóló beszámolókból, és a kommentelők általában nem elégszenek meg azzal, hogy közöljék, a szöveg milyen affektív hatást gyakorolt rájuk, hanem különböző összefüggésekbe állítják ezeket a reakciókat.

A könyv fogadtatását két részre osztom: a *moly.hu* közösségi könyvesblog bejegyzéseire,²⁰ és arra a mindössze két darab recenzióra, ami hagyományos irodalmi folyóiratban jelent meg.²¹ A *moly.hu*-n, ahol általában laikus olvasók írnak rövid recenziókat, reflexiókat, olykor csak benyomásokat könyvekről, Péterfy-Novák könyvével tíz bejegyzés foglalkozik, ezek többsége is utal az olvasói tapasztalat affektív dimenzióira, némelyik igen plasztikusan írja ezt le: „A gyomrom öklömnyi. A szívem úgy ver, mint a fogoly állatoké. Félek. Rettegek.” Itt is megjelenik, sőt előtérbe kerül a hatás és a megformáltság viszonyának a kérdése. Ezek az ismertetések felvetik azt a kérdést, hogy szépirodalomnak tekinthetjük-e egyáltalán ezt a könyvet, mérhetjük-e olyan mércével, mint a fikciót (pl. „Őszinte leszek, mint mindig: piszok nehéz erről a könyvről írni. Több tényező van, ami miatt nem vagyok most könnyű helyzetben, de ezek közül a legfontosabb, hogy ez a könyv nem csak egy egyszerű regény. Nem egy spekuláció vagy kitaláció. Nem a képzelet szüleménye. Nem. Ez a kőkemény valóság [...] S itt fel is merült bennem a fő kérdés: Hogy jövök én ahhoz, hogy valaki más életét véleményezzem?” vagy „Szavakkal nem értékelhető könyv.”) Itt megjelennek a megformáltsággal kapcsolatos kritikus megjegyzések, az esztétikai értékelés és az affektív hatás elválasztása vagy szembe állítása („Mert megrázó írás, akkor is, ha »csak« ennyiből áll, de talán kicsit máshogy kellett volna szerkeszteni – ha van erre egyáltalán bárkinek felhatalmazása.”) Itt is téma az empatikus olvasás és a politikum viszonya: „Érzékenyítő könyv lehetne, ha nem gondolnám, hogy inkább csak más érintettek, vagy kellően empatikus emberek olvassák, és azok nem, akiknek igazából kellene. Törvényhozóink éppen most tettek tanúbizonyságot a témával kapcsolatos érzéketlenségükről [...]”. A közösségvállalás problematikája viszont jóval kevésbé van jelen, sem a történet jellegzetes női történetként való felfogása, sem az empátia nyújtotta újfajta tudás nem játszik fontos szerepet, és a cserébe felkínált saját élet-történeteknek pedig nyomát sem látjuk.

²⁰ Az *Egyasszonynak* szentelt oldal: <https://moly.hu/konyvek/peterfy-novak-eva-egyasszony>, hozzáférés: 2018.07.09. Az idézett bejegyzések mind ezen a címen találhatóak.

²¹ BÓDI K., „Kezddetek el élni...” és RÉZ A., „Asszonysors...”

A folyóiratban megjelent mindkét könyvrecenzió rövid terjedelme ellenére igen összetett szempontrendszerrel kínál fel az *Egyasszony* értelmezéséhez. A magyar irodalomkritika hagyományainak megfelelően mindkét írás szempontokat ad a könyv szépirodalmi kanonizálásához, ugyanakkor felvázolják azt is, hogy egy ilyen ön-életrajzi elbeszélés hogyan lépi át a szépirodalom határait és nyitja meg a diskurzust más kulturális területek felé. Bódi Katalin a forszírozott szülés fogalmát ismerteti, és arról ír, hogy ennek a gyakorlatnak a felszámolásában milyen fontos szerepet játszhatnak a saját tapasztalaton alapuló történetek, Réz Anna pedig a testpolitikai vonatkozásokat hangsúlyozza. Mindketten foglalkoznak Péterfy-Novák elbeszélésének kivételes affektív hatásával is. Az erős érzelmeket kiváltani képes, tabusértő sikerkönyvvel szembeni irodalmári gyanúból indul ki Bódi Katalin, aki a könyvet elhelyezi az interneten keringő traumatikus szüléstörténetek között ugyanúgy, ahogy a szépirodalom olyan műfajai között, mint a fejlődésregény, lányregény, vallomás, önéletírás. A könyv egyszerű nyelvezetével kapcsolatban megjegyzi, hogy az nem feltétlenül felel meg az elit szépirodalmon edzett várakozásainknak, ugyanakkor az elbeszélő-főhős átlagos nő voltának jelzéseként értelmezi, ami hozzásegíti a könyvet ahhoz, hogy megrendítő elbeszélése jellegzetes női történetként legyen olvasható. Ez a nyelv Bódi szerint kétféleképpen tud hatni az olvasóra: „az is mindvégig nyilvánvaló, hogy ez a leegyszerűsített, a kommentárokat szűken mérő nyelv micsoda erővel képes berántani az olvasót a gyötrődésbe és a véget érni nem akaró önreflexióba”,²² máskor viszont ez a stilisztikai kimódolatlanság Bódi szerint éppen hogy eltávolítja az elbeszélte traumatikus élményeket, amelyekről tudomást akarunk szerezni, de a maguk valóságában nem akarjuk olvasóként átélni őket, különösen, ha már élünk át hasonlót a valóságban. Azaz Bódi értelmezésében, ellentétben azzal, ahogyan a blog néhány kommentjében láttuk, az *Egyasszony* nyelvi megalkotottsága sokszor éppen hogy nem erősíti az elbeszélte személyes történet affektív hatását, hanem tompítja, és ezáltal teszi közölhetővé és befogadhatóvá az élményeket. Azaz a közösségérzés nem az újraátélés, a másodlagos traumatizáció révén jön létre, hanem az erős érzelmi hatás ellenére is megteremtődő távolságban, a reflexió lehetőségében. Írása zárásában Bódi a blog közvetlenségét állítja szembe a könyv szimbolikus voltával, mely utóbbi lehet a garancia arra, hogy a történet szélesebb olvasóközönségre – nem csak sorstársakra, nem csak nőkre – talál, és gyakorlati következményei is lesznek a szülésvezetésben.

Réz Anna a már a blog olvasásakor tapasztalt affektív hatásokat nyelvi eszközökkel, elsősorban az elbeszélésmód póztalanságával, „elmondom, ahogy volt” jellegével hozza kapcsolatba:

„A regényre való legjellemzőbb befogadói reakció a szünni nem akaró, mégis felszabadító zokogás – a könyv alapjául szolgáló blog bejegyzéseit ismerőseim többsége könnyektől fátyolos szemmel osztotta meg a Facebookon. Mindez nem pusztán a tragikus történetnek szól; Péterfy-Novák Éva létrehozott egy

²² BÓDI K., „Kezddjétek el élni...”

nagyon takarékos és nagyon okos nyelvet, amely egy-két ügyetlenségtől eltekintve mentes a szentenciáktól, sommás ítéletektől, hangulati és érzelmi beszámolóktól, az elbeszélő utólagos értelmezéseitől.”

Szerinte elsősorban nem a traumák elbeszélése, hanem a sérült kislányt övező szeretet leírása az, ami kivételes affektív hatással bír, „egyszerre vágja tarkón és dédelgeti el a (megfelelően empátikus) olvasót”.²³

A Tenki Réka előadásában látható monodramáról szóló kritikák ugyancsak gazdag példatárát kínálják az önéletrajzi történet diskurzusokat átmetsző értelmezésének vagy akár instrumentalizálásának. A *24.hu*-n megjelent kritikának már a címe is jelzi, hogy a színpadon előadott, igaz történet éppen annyira ösztönözheti a publicisztika retorikáját, mint a művészetkritikáét: „Teljes természetességgel vette el a háromezer forintos hálapénzt”.²⁴ Ezek a szövegek a fentiekhez hasonlóan érzékletesen beszámolnak az előadás keltette megrendültségről, de a recepció minden eddig tárgyalt típusánál inkább előtérbe kerül bennük az a kérdés, hogy mit is kezdünk ezzel a megrendültséggel. A zsigeri reakciókról szóló beszámoló néhol egyes szám első személyű, vallomásos jellegű, mint például Puskás Panni írásában, mely mintegy önironikusan tovább szövi affektív válasz és dekórum Péterfy-Novák által felvezetett témáját: „Ülök a sötétben, mozdulatlanul nézem Tenki Rékát, hatalmasakat nyelek, mert olyan ciki lenne most itt hangosan bőgni.”²⁵ A kritikusok nagyobb része személytelenebb retorikával inkább általában a közönség reakciójáról – a nézőtér tapasztalható néma csendről, sírásról – számol be. Vagy a kettő keverékét alkalmazza: „S hogy mennyire megrázó a történet, lemérhető volt a nézők reagálásán, volt, ki elsírta magát, s voltak, kik sokáig nem bírtak utána felállni székükről (köztük én sem)”.²⁶ Nem akarom az idézetek sorát feleslegesen szaporítani, elég annyit megállapítani, hogy a blog és a könyv recepciójához hasonlóan a színházkritikák is összekapcsolják a szöveg és az előadásmód megformáltságát az affektív hatás kérdésével; hogy ők is felvetik, hogy az előadás élménye gyakorlati változáshoz vezethet, vagy kéne vezetnie ideális esetben; illetve hogy a tudat, hogy egy valóságos történet az előadás alapja, befolyásolja a reakcióinkat. Amit érdemes külön tárgyalni, az egy olyan szempont, ami a korábbiakban nem jelent meg: nevezetesen, hogy az a hatás, ami az *Egyasszony* előadásán megleti a nézőt az erejével, voltaképpen nem más, mint a színházi tapasztalat lényege, vagyis a katarzis. „Az előadás nagyon-nagyon mélyre nyúl azért, hogy

²³ RÉZ A., „Asszonysors...”

²⁴ BODNÁR Judit Lola, „Teljes természetességgel vette el a háromezer forintos hálapénzt”, *24.hu*, 2018.01.09, <https://24.hu/kultura/2018/01/09/teljes-termeszetesseggel-vette-el-a-haromezer-forintos-halapenz/>.

²⁵ PUSKÁS Panni, „Nagyon fáj (Péterfy-Novák Éva: *Egyasszony* / Orlai Produkció – FÜGE, Jurányi)”, *Revizor*, 2015.10.23, <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/5798/peterfy-novak-eva-egyasszony-orlai-produkcio-fuge-juranyi/>.

²⁶ HOFFMANN Katalin, „Egyasszony (Jurányi Inkubátorház)”, *Klárís* (é. n.), hozzáférés: 2018.04.01, <http://www.klarisujags.hu/index.php?oldal=4291>.

ezzel végül felszabadítson – más szóval azt teszi, amiért leginkább érdemes színházba járni” – írja például Hajnal Márton.²⁷ Bár az érzelmi hatás leírásában jóval szemérmesebb, Kovács Bálint is úgy tekint az előadásra, mint ami a színházi hatás lényegét hozza működésbe, ami számára nem ellentétes, hanem nagyon is összekapcsolódik a történet politikai aspektusaival:

„Pedig valami ilyesmi lenne a színház egyik, ha nem a legfontosabb feladata: hogy a nézőit itt és most körülvevő valóságról beszéljen. Hogy megmutassa, milyen lehet az élet, és ezzel vagy segítsen feldolgozni a saját traumáinkat, vagy érzékenyebbé tegyen a másokéra.”²⁸

A befogadó megindultsága, empátiája, önmegértése (és talán változtatni akarása) kapcsolódik össze ebben a gondolatmenetben hasonlóan ahhoz, ahogy az irodalomolvasás apologetái általában el szokták ezt gondolni, mint korábban már szó volt róla. A kritikusok egy része hangsúlyozza a katarzis közösségi/közösségteremtő természetét:

„A dramaturgiai megfontolt hatásszünet arra is remek alkalom, hogy kitekintsünk a közönségre. A szipogás és az orrfújások sorozata leírja, hogyan hat az elevenünkre az alkotás: szintiszta, visszafoghatatlan érzelmekkel; erre a relatíve kis tér is ráerősít.”²⁹

Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy ez a közösség elsősorban a színház általános közönségeként van elgondolva, és nem merül fel az a szempont, hogy a hasonlókat átélt nők vagy általában a nők közössége kitüntetett közönsége volna Péterfy-Novák történetének.

Végezetül szeretném összefoglalni, hogy az *Egyasszony* körül kialakult diskurzusok mit mutatnak meg ennek az önéletrajzi elbeszélésnek az affektív hatásairól. Az első szembeötlő jelenség az, hogy a legerősebb intimitást teremtő tranzakció, a saját történetért saját történetet cserébe, kizárólag a blog formájú közléshez kapcsolódik, ott viszont az egyik legjellemzőbb reakció. Ezt nem tulajdoníthatjuk önmagában az internetes kommunikációnak, hiszen a *moly.hu* is internetes blog, mégsem osztja meg senki rajta a szüléstörténetét a könyvre reagálva. Éppen ezért az sem lehet a magyará-

²⁷ HAJNAL Márton, „Csoda született (Péterfy-Novák Éva: *Egyasszony* / Orlai Produkciós Iroda, Jurányi Inkubátorház)”, *7ora7.hu*, 2015.10.29, https://7ora7.hu/2015/10/29/csoda_szulett_388.

²⁸ KOVÁCS Bálint, „Nem a halál a legrosszabb, ami egy újszülöttnél történhet”, *origo.hu*, 2015.10.21, <http://www.origo.hu/kultura/egyfelvonas/20151021-egyasszony-tenki-reka-szinhaz-ujszulott-korhaz.html>.

²⁹ BAGÓ Letícia, „Egyasszony nevet: a közönség nevet. Egyasszony gyászol: minden néző gyászol”, *f21.hu*, 2018. ápr. 26, <http://f21.hu/szinhaz/egyasszony-nevet-a-kozonseg-nevet-egyasszony-gyaszol-minden-nezo-gyaszol/>.

zat önmagában, hogy a művekről szóló professzionális és laikus beszéd különbségéről van szó, hiszen a könyv és az előadás laikus recenzensei sem (nemcsak a *moly*on, de a személyes blogjukban könyvekről, színházról is író laikusok sem) élnek ezzel a lehetőséggel. Az *egyasszony* blogon viszont annak ellenére működik ez a tranzakció, hogy a kommentelők tudják, hogy egy készülő könyvet olvasnak. Az sem lehet az oka, hogy a blog olvasói inkább olvassák valós önéletrajzként a szöveget, hiszen láttuk, hogy lényegében mindenki akként olvassa. Úgy tűnik tehát, hogy a történetcsere nem is az olvasott szöveg és nem is a beszélgetés médiumának a függvénye, hanem olyan sajátos tér kell hozzá, ami az intimitás érzésének magas fokát nyújtja. Noha potenciálisan bárki olvasója lehetett az *egyasszony* blognak, ugyanúgy, mint a *moly*-nak, a beszélgetés résztvevői, talán nem utolsósorban más internetes szülestörténetek gyakorlott olvasóiként, alapvetően azonos tapasztalaton alapuló kisközösségeként, félnyilvánosságként tekintettek erre a térre. Az is fontos megkülönböztetője ennek a diskurzusnak, hogy a hozzászólások címzettje mindig a szerző (a kommentek a legritkább esetben reagálnak egymásra). Akkor is, ha írásművészetét dicsérik, és akkor is, ha saját történeteket osztanak meg vele, a hozzászólók kvázi vele folytatnak kétszemélyes beszélgetést. Mindez részben ellentétes lehet a szerző szándékával, aki egyre inkább a könyve promóciós felületeként használta a blogot, ám az olvasói azt rendre visszakapcsolták a hagyományos személyes blogokon folyó intim diskurzushoz. És nyilvánvalóan különbözik a könyvről, illetve a színházi előadásról szóló recenziók terétől, ahol az írások címzettje nem a szerző, hanem a közönség.

A fentitől nem független kérdés az, hogy milyen kapcsolat van empatikus olvasás és a történet valós voltába vetett hit között. A korábban idézett Elizabeth Keen saját kutatása alapján azt állapítja meg, hogy diákjai könnyebben azonosultak fiktív énelbeszélések hőseivel, hajlamosabbak voltak empátiát érezni irántuk, mint a dokumentumszerű egyes szám első személyű elbeszélések szerzőivel, mert az utóbbiak esetében egyrészt állandóan felmerült a hiteltelenség gyanúja, másrészt saját élettapasztalatuk alapján kritizálták a valós figurák cselekedeteit, döntéseit. Ez véleménye szerint azért van, mert:

„[a] regényszereplők más szerepet töltenek be az olvasók számára, mint azok a valóságos emberek, akikkel a világban találkoznak. Míg a többi ember valóban létező nézőpontja és motivációja óvatosságra int minket, a szereplők tudatállapotának kitalált volta részvételt és játékos beleélést vált ki belőlünk.”³⁰

Ez ellentmondani látszik mindannak, amit eddig láttunk. Az *Egyasszony* fogadtatása meggyőző bizonyítéka annak, hogy az igaznak tekintett énelbeszélések különleges affektív hatással rendelkeznek a befogadók nagy része számára. Keen a fikcióval azonban nem önéletrajzokat állított szembe, hanem egy pénzt kérő emailt és egy ugyancsak támogatásért folyamodó, kézzel írt levelet, ami nyilvánvalóan másféle

³⁰ E. KEEN, *Empathy...*, 34.

olvasói téteket vont be a kísérletbe, mint amit egy könyvként vagy blogként közölt önéletrajz és egy fikciós mű összehasonlítása vont volna be. Azért idézem mégis Keen kísérletét, mert azt jól mutatja, hogy nem fikciós szöveg esetében a beleélő olvasás a dokumentumszerű hitelesség hitének és a saját tapasztalatokkal való összevetettségnek is függvénye, amit az *Egyasszony* esetében a bizalmon alapuló, blogszerű közlés és a köré épülő diskurzus alapozott meg. Azaz a könyvre és a színdarabra adott erőteljes érzelmi reakció, illetve a hajlandóság, hogy ezekről a reakciókról a befogadók számot adjanak, talán attól a tudástól sem független, hogy a művek egy blog feldolgozásai. Vagyis adaptációként tekintjük őket, és mozgósítjuk azokat a befogadói attitűdöket is, amelyeket a blogolvasáshoz és blogkommenteléshez társítunk. Ez azt jelenti, hogy az adaptációként való, palimpszesztszerű befogadás, amit Linda Hutcheon ír le,³¹ nemcsak a szövegmélekek felidézését, hanem a többféle médiumhoz kapcsolódó befogadói magatartások együttes működtetését is jelentheti.

Affektus, blog, színház, irodalom

Láthatjuk tehát, hogy az *Egyasszony* blog, könyv és színpadi előadás recepciója nem egyszerűen csak az énelbeszélés erős affektív hatásainak felmutatására ad számtalan példát, hanem igen sokféle szempontot ad annak a kérdésnek a megfontolásához is, hogy az erős érzelmetek játékba hozó empatikus olvasás milyen kulturális szerepeket tölthet be. A közös sors felismerése és a szolidaritás vállalása, a női sorssal való azonosulás és a sorsszerűségbe vetett hit kritikája, a megrendültség kiváltotta cselekvésvágy, illetve a katarikus igaz történet különleges tanító szerepe egyaránt megjelenik ezek között. Ugyanakkor a három változat recepciója arra is rámutat, hogy az affektív hatásokra való reflexió szempontjából mennyire különböző a három diskurzus ma Magyarországon. A színikritikák és a blog hozzászólásai rokonai egymásnak abban a tekintetben, hogy a szöveg/előadás erőteljes hatását és értékét szoros összefüggésben látják egymással, a könyv két folyóiratban megjelent kritikája és a *moly.hu*-n közölt ismertetései kevésbé látják magától értetődőnek ezt a viszonyt. És ami még ennél is föltűnőbb, az az, hogy milyen csekély számú kritika jelent meg a könyvről a színházi előadás fogadtatásával összehasonlítva. A színházi és az irodalmi recepció különbségének sokféle oka lehet. Az egyik, gondolom az, hogy a színházi befogadélméletben jóval izmosabb hagyományai vannak a zsigeri, illetve közösségteremtő nézői élmények – egyszerűen mondva, a katarzis – elismerésének. Az is lehet, hogy a mai magyar könyvkritika erősebben kapcsolódik a tudományhoz (nemcsak a nyelvét, de a kritikusok karrierjét tekintve is), mint a színházkritika, és a tudományos nyelv normái továbbra sem igen tűrik azt a fajta személyességet, amit az erős érzelmi hatás megvallása és elemzése jelentene. De az a sokszor emlegetett jelenség is szerepet játszhat itt, hogy az irodalom recepcióját még mindig meghatá-

³¹ Linda HUTCHEON, *A Theory of Adaptation* (New York–London: Routledge, 2006).

rozza a populáris és az elit megkülönböztetésének vágya, és ahogy Keen is utalt rá, az erőteljes affektív hatást az irodalmárok hajlamosak a pejoratív értett populáris kultúrával, a gicccsel társítani. Péterfy-Novák könyvének esetében ezt bizonyára fel-erősítette a könyv népszerűsége és szerzőjének médiasikere is.

Ám a könnyen kiváltódó megrendüléssel, együttérzéssel kapcsolatban nemcsak elitista gyanakvás képzelhető el, hanem épp az ellenkezője is: az a kérdés, hogy vajon megrendülésünk mások balsorsának elbeszélésén nem éppen sorsunk, társadalmi és kulturális státusunk különbözőségének jóleső nyugtázása-e. Ahogy Elizabeth Keen utal rá, a 20–21. századra a szerencsétlen sorsú regényhősök iránti szimpátia már koránt sem magától értetődő erény: „Az együttérzést beárnyékolja a társadalmi és erkölcsi felsőbbrendűség érzése, és a gyanú, hogy az [együttérzés] egyetlen célja a középosztálybeli identitás megerősítése, beárnyékolja a gyakorlását.”³² Az amatőr önéletrajzok esetében ez a probléma különösen élesen jelentkezik. Vajon mindig számot tudunk-e adni róla, hogy megrendültségünk egy átagember, egy nem-író, egy asszony, egy férfi, egy gyerek saját életéről szóló elbeszélése fölött nélkülözi-e a leereszkedést? A blogokra jellemző történetcseré egyebek mellett épp ezt garantálja: ha felkínálom a saját történetemet a másikéért cserébe, azzal felszámolom a státusunk közötti vélt vagy valós különbséget. A könyvkritika esetében azonban úgy tűnik, jóval összetettebb kérdés, hogy egy személyes történet feletti megrendülés hogyan változtatható érvvé a könyv jelentősége mellett. És ez különösen igaz ma, amikor instant katarzist nyújtó történetek özönével találkozunk minden nap, mindenhol. Bizonyára engem is ez a bizonytalanság ösztönzött arra, hogy ne egyszerűen csak az *Egyasszonyra* adott reakciókról írjak, ahogy eredetileg terveztem, hanem felvázoljam, hogyan kapcsolódik össze affektusfelfogás és patriarchátuskritika a műben, és így érveljek amellett, hogy a könyv (is) méltó arra a sok figyelemre, amit médiumok között vándorolva Péterfy-Novák Éva önéletrajzi története kiváltott. Akár meggyőző ez az érvelés, akár nem, az *Egyasszonyban* elbeszélte történet és magának a műnek a története rámutat arra, milyen fontos volna többet beszélni a fiktív és valós történetek, a szépirodalmi és a szépirodalom határvidékén elhelyezkedő történetek affektív hatásairól.

³² E. KEEN, *Empathy...*, 48.